

Majątek RĄBITY (niem. Rombitten)

Pierwotna nazwa miejscowości Rumbithen wywodzi się prawdopodobnie od imienia Prusa, Rumbita.

Wieś wzmiankowana jest w dokumentach z około 1400 r., jako wieś pruska na 16 włókach. Została zniszczona w czasie wojny trzynastoletniej (1454–1466).

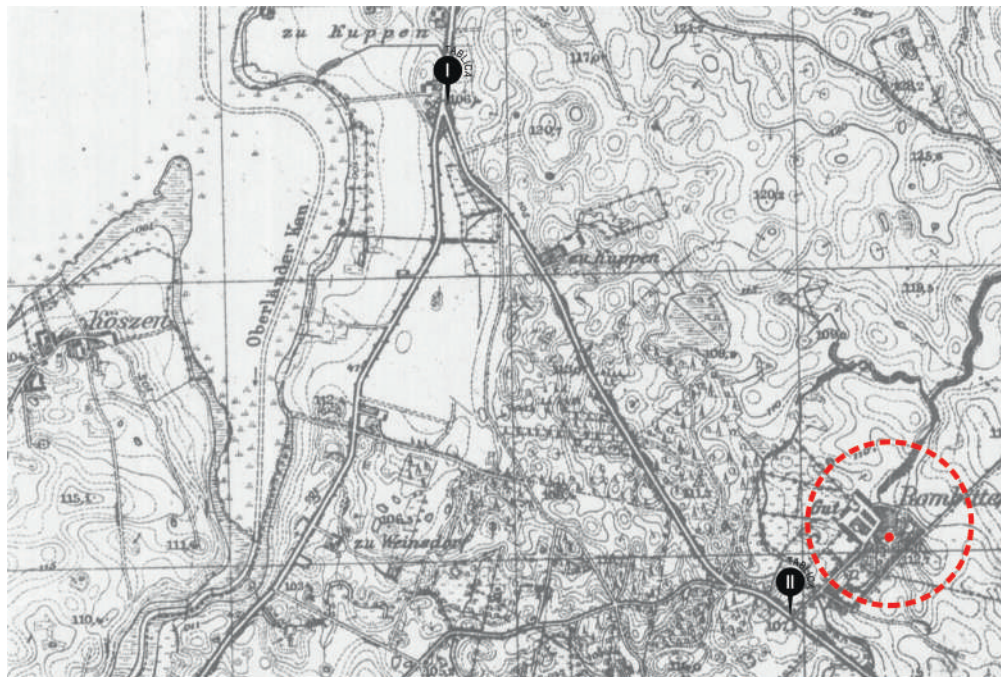
Około 1531 r. Rąbity przeszły w ręce prywatne, jako lenno z nadania księżęcego, które otrzymał starosta **Marten von Rentzell**. Stały się wówczas wsią folwarczną.

Od 1843 r. właścicielem majątku w Rąbitach był ojciec Elisabeth, **Richard Albert Lemke**.

Pozostałością po dawnym majątku folwarczym rodziny Lemke jest wpisany do rejestru zabytków zespół dworski z neoklasycystycznym budynkiem mieszkalnym oraz przylegającym do niego parkiem ze stawem, strumieniami i licznym starodrzewem.

Fot. Dwór w Rąbitach – na zdjęciach archiwalnych (Źródło: <http://www.ostpreussen.net>).

Ryc. **Majątek Rąbity** (niem. Rombitten) – na archiwalnej mapie z 1930 r. (Źródło: KPBC, identyfikator zasobu: oai:kpbc.umk.pl:21089).

Fot. Dwór w Rąbitach – widok od strony frontowej.

Fot. Dwór w Rąbitach – widok od strony dawnego parku.

I. Śladami Elisabeth Lemke

Legenda o Czarnej Damie z Jeziora Piekło

**Jest w Oberlandzie pewne jezioro
 Panieńskim Jeziorem zwane
 Gdzie łąk i lasów wokół jest sporo,
 trzciny na brzegu schowane.
 Ogromnie czarna jest jego toń
 Gdy oglądamy ją z lasu
 A niebo tam ciemne jak kary koń
 Przybyły z otchłani czasu.
 Przed wielu, wielu setkami lat
 Zamek stał piękny i wielki
 Mówią, że jezioro – okrutny kat
 Zmieniło go w wody bąbelki.
 Raz z owcami swymi pastuch stał
 Przy drzewie nad brzegiem wody
 Wtem Czarna Pani wychynęła z fal
 I rzekła: Stój, chłopcze młody!
 Zostań tu ze mną, nie uciekaj.
 I przyjdź też dzisiaj wieczorem
 Księgę kościelną przynieś, nie zwlekaj.
 Taką z pieśniami. Przyjdź w porę!
 Gdy zbliży się do ciebie diabeł,
 Ta księga zawsze obroni.
 Zapamiętaj moją dobrą radę:
 Ona troski twe odgoni.
 Mężczyzna przyrzekł, ale w domu
 Żona drzwi zarygłowała.
 No i już więcej nigdy nikomu
 Dama się nie ukazała.
 Lecz kiedy wieczorem pójdziesz sam
 Nad Panieńskie, Piekłem zwane
 usłyszysz głos: To ja żałośnie łkam
 Bo pastuch był zwykłym bałwanem!**

(ze zbioru „Die Seen in Masuren und im Oberland”,
 Lotzen 1927
 – tłum. B. Król, K. Kacprzak; „Zapiski Zalewskie” nr 22).

W 1882 r. ukazał się pierwszy, 32-stronicowy tomik jej aforyzmów, pt. **"Lose Korner" ("Luźne Ziarna")**.

Dziełem życia Elisabeth Lemke była trzytomowa praca **"Volksthümliches in Ostpreußen"**. Opublikowana została w latach 1884, 1887 i 1899, w oficynie wydawniczej W. E. Haricha w Olsztynie.

Elisabeth Lemke zawarła w niej wyniki swoich badań nad folklorem Prus Wschodnich, a zwłaszcza Prus Górnych (niem. *Oberland*).

W dziele tym, niezwykle życzliwie przyjętym przez uczonych, zebrala podania, legendy, bajki, wierzenia i pieśni ludowe z najbliższych okolic Zalewa.

Legenda „O Czarnej Damie z Jeziora Piekło” zachowała się właśnie dzięki Elisabeth Lemke, która ją spisała i opublikowała w dziele "Volksthümliches in Ostpreußen".

Przy zbieraniu i opracowywaniu przekazów Lemke kierowała się podobnymi zasadami jak bracia Grimm, przede wszystkim podając uzyskane podania w takiej formie, w jakiej zostały jej przekazane.

Elisabeth Lemke należała również do licznych stowarzyszeń naukowych, m. in. Westpreussisches Botanisch-Zoologisches Verein w Gdańsku (od 1882 r.) i Deutsche Anthropologische Gesellschaft w Berlinie (od 1883 r.), do którego wysyłała raporty ze swoich badań z zakresu prahistorii rejonu Zalewa.

W 1879 r. zmarł jej ojciec, a w 1886 r. majątek *Rombitten* został sprzedany.

Elisabeth pozbyła się wówczas swoich zbiorów, przekazując znaczną ich część do Prowincjonalnego Herbarium w Gdańsku, po czym przeprowadziła się do Berlina, rozpoczynając czas wzmoczonej pracy naukowej.

Działając w licznych stowarzyszeniach naukowych i badawczych, kontynuowała i rozwijała swoje zainteresowania prahistorią, botaniką i folklorem.

Niedoścignionymi autorytetami w tych dziedzinach byli dla niej botanik niemiecki Hugo Wilhelm Conwentz, przyrodnik i etnograf Aleksander Treichel, a także Johannes Bolte.

W 1889 r. Elisabeth Lemke przebadła kilka cmentarzysk kurhanowych z wczesnej epoki żelaza m. in. w Urowie, nad Jeziorakiem, dwa kurhany w Karnitkach oraz trzy obiekty w Karpowie.

W 1895 r. rozkopała dwa kurhany w Gubiławkach.

Na życie zarabiała pisząc. Gazety i czasopisma chętnie zamieszczały jej rozważania i publikowały artykuły. Dochody przynosiły jej także liczne odczyty i wykłady.

W latach 1887-1921 wygłosiła ich co najmniej 203.

W 1914 r., z inicjatywy przyjaciół Lemke, ukazało się jej 15 wybranych artykułów w formie 219 stronicowej książki pt. „Asphodelos und Anderes aus Natur-und Volkskunde”.

Swój wolny, cenny czas Elisabeth Lemke poświęcała przede wszystkim na odwiedzanie licznej rodziny.

Najczęściej gościła u młodszej siostry Otilie, która razem z mężem Oskarem Neumannem gospodarowała w majątku ziemskim *Oschekau* (dziś Osiekowo k. Dąbrówna).

Nawet wówczas Elisabeth przeszukiwała okolice w celach badawczych m. in. znajdujące się w pobliżu Osiekowa imponujące, późnośredniowieczne grodzisko krzyżackie w Gardynach, zwane Szwedzką Górą.

Finansowa niezależność oraz naturalna zdolność Lemke do nauki języków obcych, była bardzo pomocna w jej niezliczonych podróżach po świecie, z których zawsze przywoziła sprawozdania i zabytki, a następnie przekazywała je do muzeów w Gdańsku, Berlinie, Królewcu i Norymberdze.

Oprócz Stanów Zjednoczonych, gdzie opiekowała się nieuleczalnie chorym bratem Richardem, mieszkającym w Nowym Jorku, odwiedziła m. in. Belgię, Rosję, Rumunię, Węgry oraz ruiny Kartaginy. Podróżowała także po Afryce Północnej.

Nie mając wykształcenia akademickiego, uzyskiwała ogromne osiągnięcia naukowe, przede wszystkim dzięki swojej pasji, zaangażowaniu oraz wyjątkowym zdolnościom.

Za swoją działalność była wielokrotnie odznaczana dyplomami i nagrodami m. in. przez *Altertumsgesellschaft Prussia* w Królewcu, *Römisch-Germanisches Museum* w Norymberdze, *Verein für Volkskunde* w Berlinie.

Muzeum Marchii w Berlinie nadało Elisabeth Lemke trzy dyplomy – w papierze, srebrze oraz złocie, przyznany w 1899 r. po raz pierwszy w historii kobiecie.

Organizatorzy wielkiej wystawy rolniczej wyróżnili specjalnym dyplomem oraz nagrodą pieniężną pracę Elisabeth Lemke pt. „Futtergräser der Kreise Mohrungen, Osterode und Preußisch Holland”, dotyczącą traw pastewnych w powiatach Morąg, Ostróda i Pastęk.

Wszelkie sukcesy i osiągnięcia zawdzięczała wyłącznie swojej ciężkiej pracy.

Elisabeth Lemke opublikowała co najmniej 133 artykuły, na które składały się studia z dziedziny etnografii, botaniki, archeologii, zoologii oraz recenzje, wspomnienia, sprawozdania i relacje z podróży, które były jej wielką pasją.

Jej dorobek doceniony został przez wiele autorytetów jej czasów w dziedzinie prahistorii m. in. niemieckiego antropologa Rudolfa Virchowa i Heinricha Schliemanna – odkrywcę Troi, Myken i Tyrsnu.

W 1921 r. Elisabeth Lemke powróciła do Gdańska – miasta swojej młodości, gdzie spędzała wiele czasu, wyrывая się z rodzinnych Rąbit.

Rok później wyraźnie podupadła na zdrowiu.

Konieczność stałej opieki spowodowały, że w 1923 r. zmuszona była zamieszkać w domu spokojnej starości w Sopocie.

Do końca życia pozostała niezamężna.

Zmarła w domu spokojnej starości **11 VIII 1925 r.** w Sopocie.

Jej przyjacieli, flamandzki malarz Charles Verlaet, jeszcze za jej życia mówił o niej, że „...**ma duszę dziecka, serce kobiety a rozum mężczyzny**”.

W połowie lat 80-tych XX w. Sigrid Kauffmann zebrała dorobek naukowy Elisabeth Lemke, rozproszony w różnych czasopismach, gazetach i kalendarzach.

Na dorobek ten składały się 133 artykuły, sprawozdania, recenzje i wspomnienia pośmiertne, opublikowane w 20 różnych periodykach.

Elisabeth Lemke w 1918 r.
(Fot. Sigrid Kauffmann).

Majątek POMIELIN (niem. Pomehlen)

Miejscowość Pomielin po raz pierwszy na kartach historii pojawiła się w dokumentach z około 1396 r., jako niewielka wieś służebna lokowana według prawa pruskiego na obszarze 10 włók, pod nazwą *Pomenelaucken*.

Mieszkańcy Pomielina, jak każdej wsi pruskiej, zobligowani byli do płacenia niewielkiego czynszu, stanowiącego dowód uznania władzy zwierzchniej. Drugą opłatą, którą musieli wносить, był nieduży czynsz w zbożu, tzw. pużne.

W 1782 r. we wsi odnotowano 11 dymów, natomiast w 1858 r. w 8 gospodarstwach domowych żyło 86 mieszkańców.

W latach 1937-39 było w Pomielinie 90 mieszkańców. W 1973 r. jako kolonia Pomielin należał do powiatu morąskiego.

Użytek ekologiczny „Czaplak”

Czaplak (niem. *Czaplakwerder*) jest trzecią pod względem wielkości wyspą na jeziorze Jeziorak (po Wielkiej Żuławie i Wielkim Bukowcu).

Wyspa Czaplak oraz tereny przyległe na brzegu Jezioraka, o łącznej powierzchni 95,15 ha, są prawnie chronione jako użytek ekologiczny.

Celem ochrony jest zachowanie unikalnych na terenie Parku Krajobrazowego Pojezierza Iławskiego zbiorowisk roślinnych typu borealnego (zarośla wierzby rokity i las łęgowy z olszą szarą).

Niskie zarośla wierzby rokity stanowią bardzo rzadkie zbiorowisko na terenie Parku. Występuje tylko marginalnie we wschodniej części rezerwatu „Jezioro Gaudy”, najpełniej zaś jest wykształcone na torfowisku przejściowym w rejonie Czaplaka.

Łęg borealny jest jedynym stanowiskiem na terenie Parku. Drzewostan tego zespołu budują głównie olsza szara i olsza czarna z domieszką wierzby uszatej i wierzby szarej.

W runie o bogatym składzie gatunkowym na uwagę zasługują malina właściwa, niecierpek pospolity, świerząbek korzenny, czyściec leśny, jasnota plamista, bniec czerwony, kuklik pospolity, gwiazdnica gajowa oraz wiele gatunków rdestu, przytulii i innych.

Na wyspie Czaplak występuje rzadko reprezentowany na terenie Parku zbiorowisko boru chrobotkowego.

W rejonie półwyspu i wyspy Czaplak stwierdzono występowanie wielu rzadkich i zagrożonych gatunków zwierząt m. in. strumieniówki, podróżniczka czy kropiatki.

Ryc. *Majątki Pomielin (niem. Pomehlen) oraz Karpowo (niem. Kerpen) – na archiwalnej mapie z 1920 r.*
(Źródło: KPBC, identyfikator zasobu: oai:kpbc.umk.pl:9527).

KURHAN

W dniu 2 VI 1927 r., niespełna dwa lata po śmierci Elisabeth Lemke, niemiecki archeolog dr Wilhelm Gaerte (1890-1958), ówczesny dyrektor Prussia Museum w Królewcu, odkrył we wsi Pomielin nad Jeziorakiem wielokulturowy obiekt grobowy. Określony został wówczas jako „kurhan z epoki brązu”.

Przed II wojną światową obiekt ten był m. in. celem wycieczek organizowanych przez nauczycieli szkół z okolicznych miejscowości.

W 1986 r., w wyniku trwających dwa dni badań powierzchniowych, udało się go ponownie odszukać w terenie.

Podczas lustracji odkryto w nim:

- kopiec z grobem popielnicowym kultury kurhanów zachodniobałtyjskich (środkowy okres lateński pomiędzy 250/200-150/100 r. p.n.e. lub młodszy okres przedrzymski 100 r. n.e.-375 r. n.e.);
- grób kultury wielbarskiej (pomiędzy I-V w. n.e.), prawdopodobnie szkieletowy, z którego zachowały się fragment kości czaszki kobiety, ułamek naczynia „terra sigillata” (*łac. glina stemplowana*), bursztynowe i szklane paciorki, fragmenty naczynia szklanego oraz zniszczone ozdoby z brązu.

W 1987 r., z ramienia Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, przeprowadzono ratownicze prace wykopaliskowe, ponieważ wymuszone wykopem rabunkowym z wcześniejszych lat.

Wątpliwości archeologów budzą okoliczności powstania kurhanu. Być może jest to naturalne wzniesienie, nadsypane w czasach nowożytnych dla potrzeb cmentarza epidemicznego.

„Terra sigillata” (*łac. glina stemplowana*) – typ naczyń rzymskich, wytwarzanych od I w. p.n.e. do II w. n.e., charakteryzujący się czerwoną barwą gliny i polewy.

Naczynie te często zdobione były reliefami, chociaż występują też formy gładkie. Przeważnie oznaczone były stemplami z nazwą warsztatu. Dzięki temu, jak również ze względu na powszechność występowania na obszarze całego Imperium Rzymskiego, ten typ naczyń jest niezwykle pomocny w datowaniu stanowisk archeologicznych z okresu rzymskiego, a także w ustalaniu chronologii i poznawaniu ewolucji ceramiki rzymskiej.

Systematyka naczyń typu „terra sigillata” liczy 55 typów podstawowych i ponad 1000 znanych nazw warsztatów oraz imion garncarzy.

I. Śladami Elisabeth Lemke

Przykłady naczyń typu „terra sigillata” (Źródło: <http://kelten-roemer-ev.de>).

N

II. Śladami Maxa Toeppena.
szlak pieszo-rowerowy – 10 km